

Tóth-Bartos András

LÁSZLÓ MÁRTON:
*KOLLEKTIVIZÁLÁS-ELLENES MEGMOZDULÁ-
SOK 1950 ŐSZÉN HÁROMSZÉK MEGYÉBEN*¹

A második világháború után fokozatosan kiépülő kommunista hatalom törekvései közé tartozott az ország társadalmának és gazdaságának teljes átalakítása. A folyamat a korábbi, két világháború közötti politikai, gazdasági és értelmiségi elit elleni támadással indult, amelyet később kiterjesztettek a sokkal informálisabb keretek között működő vidéki elit ellen is.² Ennek a folyamatnak egyik meghatározó mozzanata az 1948-ban kezdődő államosítás volt, amikor az ipari, kereskedelmi, pénzügyi vállalatok mellett az egyházi birtokok is állami tulajdonba kerültek. Az 1949-ben meginduló kollektivizálás elsősorban arra szolgált, hogy a relatív független vidéki társadalom fölött is kiépülhessen a politikai, illetve gazdasági kontroll.³ Ennek a viszonylagos függetlenségnek az elsődleges záloga a birtokolt földtulajdon volt, így állami befolyás alá helyezése országszerte rendkívül nagy ellenállásba ütközött. Ez általában két formát öltött: lehetett nyílt, vagy rejtett.

László Márton jelen kötete a nyílt ellenállásról beszél, pontosabban azokról az eseményekről, amelyek 1950 őszén bontakoztak ki Háromszék megye területén, a kollektív gazdaságok megszervezése idején.

A kevésbé kutatott háromszéki eseményeket a könyv három nagyobb részben tárgyalja. A bevezetőben a szerző ismerteti a felhasznált forrásanyag sajátosságait, kutatási lehetőségeit és korlátait, majd áttér a kommunista hatalom társadalomszemléletének, a „kulák” és a kollektivizálás fogalmának az ismertetésére is. Mindemellett részletes képet nyújt a háromszéki kollektivizálás általános kereteiről, amelyben

---

1 Sepsiszentgyörgy, 2016, Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó.

2 Silviu Taras: Az alakulóban levő háromszéki kommunista elit azonosságtudatának elemei. In Novák Csaba Zoltán (szerk.): *Eliték Háromszéken a 19–20. században. A politikai, gazdasági, egyházi és kulturális élet szereplői*. Csíkszereda, 2015, Pro-Print. 366–390.

3 Novák Csaba Zoltán: A nomenklatura színrelépése. Rendszer- és politikai elitváltás Háromszéken a második világháború után. In *Eliték Háromszéken... i. m.*, 315–341.

rövid bemutatásra kerülnek a szervezéssel megbízott intézmények, illetve a lebonyolításban aktívan részt vevő megyei vezetők. Igen jelentős szerepet játszottak ekkor a megyéből származó Luka Lászlóhoz (RMP KB-tag, pénzügyminiszter) közel álló személyek: féltestvére Tóth Géza megyei párttitkár, vagy Schussler Károly megyei pártfőtitkár (1949-ben), aki Luka sógora volt. Szintén az első részben kapunk betekintést a megyei kollektivizálás előzményeiről, valamint a párt által kidolgozott ütemtervekről is.

A kollektivizálási folyamat óvatosan indult meg az egész országban, Háromszéken az első közös gazdaságot Torján avatták fel, 1949. augusztus 14-én, ezt pedig az eredeti tervek szerint további 14 községnek kellett volna követnie. 1950 nyaráig megalakításra került Angyalos és Lemhény kollektív gazdasága is, ez utóbbi – amint a szerző ki is emeli – igen nagy jelentőséggel bírt, hiszen innen származott Luka László. A szervezési munkálatok is ekkortól kezdve váltak intenzívebbé: „a szervezésnek menni kell, csak vér ne folyjon” – szölt egy korabeli utasítás (26. o.). A módszerek széles skálán működtek: egyrészt igyekeztek a „kulákoknak” titulált gazdák javait (elkobzás útján) megszerezni, továbbá minél több gazdát beszervezni, ha kellett testi fenytítés vagy zsarolás által is. A szervezési munkálatok több faluban heves ellenállásba ütköztek, ezeket pedig a halálos áldozatokkal is járó megtorlás, majd kivizsgálás követte. Az események természetesen felkeltették az országos vezetés figyelmét is. A helyi kivizsgálásra 1950. szeptember 19–28. között került sor, majd október folyamán a háromszéki vezetők az RMP KB-ban tartottak beszámolót az előzetesen elkészített összefoglaló jelentés alapján.

A második részben a közös gazdaságok megszervezéséről kapunk adatgazdag bemutatást, ahol 17 település kollektív gazdaságának a szervezési folyamatát mutatja be a szerző. Itt tér ki részletesebben a szervezéssel megbízott aktivisták által használt módszerekre, a nyomásgyakorlás különböző eszközeire vagy a sorozatos letartóztatásokra. Általános jelenség volt, hogy a kulákoknak minősített tehetősebb gazdáknak a gazdasági felszerelését, földbirtokait (beltelekkel együtt) elkobozták, házába pedig bekötöttették a közös gazdaság székhelyét. Ugyanakkor nem volt elszigetelt jelenség az sem, hogy egyes, nehezen meggyőzhető gazdákat pár napra a megyeszékhelyre hurcolta a Securitate, de elterjedt volt az is, amikor az aktivisták a makacskodó

embereket azzal fenyegették, hogy gyermekeiket kitiltatják az iskolából, vagy megakadályozzák továbbtanulási lehetőségeit.

A harmadik rész, szintén településekre bontva, a kollektivizálás-ellenes megmozdulásokat taglalja. A kötetben 22 falu eseménye került bemutatásra. A szervezési munkálatok által keltett igen feszült légkörben a megmozdulások általában spontánul törtek ki, és helyenként több napig eltartottak, akár több száz ember részvételével. Az emberek általában a kollektív gazdaság felszámolását követelték, több helyen erről szóló nyilatkozatokat is aláírtak, illetve kérték az elhurcoltak szabadon bocsátását. A tömeg haragja általában az ideiglenes bizottságok tagjai, vagy a helyi aktivisták ellen irányultak, és nem voltak ritkák a durva megnyilvánulások, és a rongálások sem.

1950. szeptember 22–23-ra virradó éjszaka avatkoztak be a hatóságok, amikor a fegyveres alakulatok a megmozdulások falvaiból több mint száz embert hurcoltak el, brassói börtönökbe vagy dobrudzsai munkatáborokba. A beavatkozás során elsősorban a bűnbakoknak tekintett kulákokat vették célba, függetlenül attól, hogy ténylegesen részt vettek-e, vagy sem a zendülésekben. Ugyanakkor a karhatalom közbelépése Gidófalván emberáldozatot is követelt: az elhurcolást megakadályozni próbáló emberek közé lőttek, néhányan megsebesültek, többen életüket veszítették. Az eseményeket a szerző a *Megtórlás. 1950. szeptember 22/23.* című fejezetben mutatja be részletesen.

A kötetet egy forrásgyűjtemény és néhány fényképmelléklet egészíti ki (91–193. o). Olyan dokumentumokat találunk itt, mint a megyei kollektív gazdaságok listája, különböző jelentések a megyében történő vagyonekobbzásokról, a hatósági beavatkozás során elhurcoltak névsorát, ugyanakkor itt olvasható a megyei események kivizsgálását követő RMP KB-ülés jegyzőkönyve is.

A könyv elsősorban levéltári forrásokra alapoz, amelyeket visszaemlékezések, interjúk egészítenek ki. A székelyföldi kollektivizálási folyamat történeti feldolgozottsága nem teljes, ezen belül Háromszék vidéke pedig szinte teljesen feldolgozatlan. A szerző a kötet összeállításakor az RMP KB Mezőgazdasági Ügyosztályának a megyei, továbbá a Kézdivásárhelyi és Sepsi rajoni iratanyagát kutatta. Az eseményeket viszont nem a párt, hanem a belügyi szervek dokumentálták a legrészletesebben, sajnos ezek az iratok egyelőre nem állnak a kutatók rendelkezésére. Ugyanakkor a kötetben használt források a kutatót

óvatosságra, kritikára is sarkallják, a visszaemlékezések elsősorban egy szenvedéstörténeti diskurzus alapján fogalmazódnak meg, a hivatalos helyzetjelentéseket pedig legtöbb esetben a szervezéssel megbízottak írták, akik elsősorban saját tetteiket próbálták legitimálni/igazolni, másodsorban pedig bűnbakokat igyekeztek a helyiek közül találni (10. o.).

A szerzőnek nem ez az első munkája amely a székelyföldi kollektivizálást, vagy az állami erőszak⁴ alkalmazását elemzi. Megemlíthetőek például a Magyar Autonóm Tartomány történetét feldolgozó tanulmánykötetben a Maros megyei viszonyokat tárgyaló dolgozatok⁵, vagy az 1945 után birtokpolitikai változásokat taglaló összefoglaló munkák⁶, de jelentős a magyarhermányi Máté János kronológiájának a közzététele is, amelyben szintén jelentős hangsúly esik a kollektivizálás idején történetekre.⁷ Ugyanakkor megemlítendő az is, hogy a 2013-ban írott doktori disszertációjában szintén a témához kapcsolódóan értekezik.⁸

A *Kollektivizálás-ellenes megmozdulások Háromszéken* kötet tehát szervezsen beilleszkedik a szerző többéves kutatásainak fő irányába. A könyv elsősorban egy olyan hiánypótló munka, amely egy eddig, a szakirodalmi munkákból hiányzó területről rövid összefoglalót nyújt.

Nyilvánvaló pozitívumai ellenére a kötet elolvasása után azonban maradtunk némi hiányérzettel. Elsősorban az ellenálláson és a háromszéki területen túlmutató (történeti és területi) kontextus bővebb kibontása, illetve a helyi eseményeknek az ebbe való beépítése maradt torzóban.

A szerző több tanulmányában is foglalkozik a Maros megyei kollektivizálás történetével⁹, Homoród vidékének viszonylatában is készült

4 Így például: Kollektivizálás és erőszak a Székelyföldön. In Horváth Sándor – Ö. Kovács József (szerk.): *Állami erőszak és kollektivizálás a kommunista diktatúrában*. Budapest, 2015, MTA-BTK TTI, 2015. 137–155.

5 Kollektív gazdaság-ellenes akciók Maros tartományban, 1950–1951 (199–272.); Kizárási akciók a kollektív gazdaságokból Marosvásárhely rajonban, 1952 (273–286.). In Bárdi Nándor–Gagyai József (szerk.): *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években*. Csíkszereda, 2015, Pro-Print.

6 Földtulajdon-viszonyok megváltozása Maros megyében/Maros tartományban 1947–1959 között. In Varga Zsuzsanna–Pallai László (szerk.): *Föld – parasztság – agrárium. Tanulmányok a XX. századi földkérdésről a Kárpát-medencében*. Hajdúnánás, 2015. 345–366.

7 Máthé János: *Magyarhermány kronológiája 1944–1964*. Csíkszereda, 2008, Pro-Print.

8 *Kollektivizálás a Székelyföldön (1949–1962)*. PhD-disszertáció, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2013.

9 Lásd például az *Autonóm magyarok?... i. m.* kötetben megjelent tanulmányokat.

feldolgozás.¹⁰ Habár a háromszéki viszonyok szinte egyáltalán nincsenek még feltárva, megnehezítve ezzel az összehasonlítást, néhány analógiának az ismertetése, vagy párhuzamok vonása tovább erősíthette volna a könyv mondanivalóját, különösen azért, mert az ellenállás országos jelenség volt, több formát is ölthetett és nem csupán székelyföldi gyakorlat volt.

A szélesebb történeti előzményeknek a felvázolása nemcsak a jobb eligazodásért fontos, hanem a hatalommal szembenálló helyi közösségek társadalmának működését is jobban meg lehet érteni általa. Az első világháborút követően az ország agráriumát sorozatos válságok sújtották. A lakosság 60-70%-a mezőgazdaságból élt, a háború okozta jelentős visszaesésből (pl. termény és munkaerő-elvonás következtében) hosszú évek kellettek a visszarendeződéshez, amelyet az 1921-es agrárreform és a '30-as évek agrár-eladósodás csak tovább nehezített. A második világháború alatt pedig ismételt elvonások és jelentős visszaesés következett be, a gazdasági elvonások pedig az ötvenes években tovább folytatódtak. A két világháború közötti időszak és az azt követő háborús évek nem teremtettek „nyugodt” környezetet az agrártársadalom számára, a kollektivizálás pedig az után indult meg, hogy 1945-ben az agrárreform során országszerte ismételten jelentősen megnövelték a törpe- és kisbirtokosok számát. A földművelő lakosság ekkor nem proletárdiktatúrát, hanem további földosztást kívánt, így ebből a nézőpontból is érthető, hogy nem volt olyan földtulajdonos, aki ne tett volna meg bármit nehezen megszerzett birtokának védelméért.

Ugyanakkor a kollektivizálási folyamatot is lehetett volna részletesebben tárgyalni. A folyamat már az 1945. évi földreformmal kezdődött, amikor jelentősen megnyirbálták a nagybirtokokat, ezt később olyan birtokpolitikai rendeletek követték, amelyek elősegítették az állami birtokszerezést. Így például korlátozzák az ingatlanforgalmat, a gazdátlanul maradt birtokokat állami tulajdonba helyezik, a nem földművesek birtokait államosítják.¹¹ A kollektivizálás maga is több hullámban történt: az tömeges ellenállás és a közellátási problémák következtében 1951-től jelentősen „lelassítják” a folyamatot, majd szovjet mintára egy átmeneti jellegű, úgynevezett társas gazdaságokat

---

10 Oláh Sándor: *Csendes csatátér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*. Csíkszereda, 2001, Pro-Print.

11 Erről bővebben lásd: László Márton: *Földtulajdon-viszonyok megváltozása... i. m.*, 345–362.

hoznak létre, amelyben részben megmaradt a tulajdonjog a birtok és az eszközök fölött. 1958-tól megkezdik a társas gazdaságok átalakítását kollektív gazdaságokká, majd 1959–1962 között egy újabb hullám keretében lezáródik a kollektivizálás, amikor a mezőgazdasági terület 96%-a állami tulajdonba kerül. A második hullám alatt ismét visszatérnek az erőszakos módszerekhez is.¹²

A kollektivizálás-ellenállás problematika társadalomtörténeti oldalát is hangsúlyosabban meg lehetett volna jeleníteni. A kollektív gazdaságok létrehozásával a hatalom a vidéki társadalmat vette célba. A tulajdonviszonyok átrendezésével, a gazdasági függőség kialakulásával párhuzamosan a hagyományos értékrenden alapuló társadalmi viszonyrendszer is megbomlott, ami egy új, az emberek számára idegen hierarchiát eredményezett.¹³ Mindemellett a kollektív gazdaságok szervezése, majd az ellenállás és annak kezelési módja a helyi társadalommal szemben álló újfajta politikai elitről is képet adhat. A hatalomátvétel után a párt szervezetét új alapokra kellett helyezni, az új káderek pedig nem minden esetben tudták az elvárásoknak megfelelően kezelni a kialakult helyzetet. Ez a kötetben több helyen is visszaköszön. Ugyanakkor rámutat a hatalmon belül működő mechanizmusokra is, amelyet László Márton cinikusnak jellemzett: a felső vezetés saját nyomásgyakorló eszközeivel a szervezéssel megbízottakat informálisan az erőszakos módszerek alkalmazására sarkallta, ha pedig ez ellenállást szült, bűnbakot kerestek, és nyilvánosság előtt elítélték az illegális módszereket.¹⁴

Összegzésképp elmondható, hogy a kötet a kollektivizálás-ellenes megmozdulásoknak egy eddig, a szakirodalmi munkákban hiányosan megjelenő régiójára nyújt adatgazdag, rövid összefoglalót, amely hasznos kiindulópont lehet a témát kutató szakembereknek, illetve hasznos olvasmány a téma iránt érdeklődő szélesebb olvasótábornak is.

12 Gheorghe Iancu – Virgiliu Tărău – Ottmar Trașcă: *Colectivizarea agriculturii în România. Aspecte legislative*. Cluj Napoca, 2000. 60–61.

13 Oláh Sándor: *Csendes csatatér... i. m.*, 258–259.

14 László Márton: *Kollektivizálás és erőszak a Székelyföldön... i. m.*, 147.